

CZU: 821.135.1-3(478).09

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.3985004>

TIPOLOGIA INTELECTUALULUI ÎN ROMANELE LUI AURELIU BUSUIOC

*Emilia GRIGORAȘ**Universitatea de Stat din Moldova*

Personajul intelectual este o trăsătură definitorie a romanelor lui Aureliu Busuioc. Dar, spre deosebire de alte personaje intelectuale din creația lui George Călinescu, Camil Petrescu, Liviu Rebreanu, ale lui Aureliu Busuioc sunt diferite. În romanul „Singur în fața dragostei” Radu Negrescu este valorificat ca un antierou de către criticii literari Anatol Gavriloș, Nicolae Bilețchi și ca nonconformist de către exegeta Victoria Fonari.

Vasile Iftimie explică o corelație intelectuală în romanul „Lătrând la lună” dintre câinele Enrique și stăpânul său savantul filolog, ambii având ipostazele de scriitori, moralști, dezamăgiți. În romanul „Pactizând cu diavolul” intelectualul este prezentat în situații extreme. Mihai Olteanu află că statul știe mai multe decât el, cum îl cheamă și cine este, iar ca să rămână om, va fi cel mai greu lucru pe care va trebui să-l facă.

Cuvinte-cheie: *personaj intelectual, antierou, nonconformist, alter ego, analiză psihologică, savant.*

THE INTELLECTUAL TYPOLOGY IN THE NOVELS OF AURELIU BUSUIOC

The intellectual character is a defining feature of the novels of Aureliu Busuioc but, unlike other intellectual characters from the works of George Calinescu, Camil Petrescu, Liviu Rebreanu, those of Aureliu Busuioc are different. In the novel “Alone in front of love” Radu Negrescu is portrayed as an anti-hero by the literary critics Anatol Gavriloș, Nicolae Bilețchi and as a recusant by the exegete Victoria Fonari.

Vasile Iftimie explains an intellectual correlation in the novel “Barking at the Moon” between Enrique, the dog and his owner the philologist both being presented as writers, moralists, or as disappointed. In the novel “Making a Pact with the Devil” the intellectual is presented in extreme situations, Mihai Olteanu learns that the state knows more than he does, what his name is, who he is, and for him to stay human will be the hardest thing to do.

Keywords: *intellectual character, anti-hero, recusant, alter ego, physiologic analysis, scientis.*

Metodologia de cercetare aplicată în investigația dată este fundamentată pe documentarea teoretică care a constat în depistarea și lecturarea studiilor critice referitoare la romanele lui Aureliu Busuioc, în același rând a monografiilor consacrate autorului, precum și în îmbinarea analizelor criticii literare cu propria cercetare.

Introducere

Aureliu Busuioc își modelează personajele nu doar pentru a accentua o viziune a eului ca o noțiune teoretică pentru un exercițiu pur, ci pentru a sonda spațiul conștientizării propriei identități. Eroi săi sunt niște anti-eroi, niște nonconformiști ai societății ce se opun prin sine înșiși. Analiza psihologică a personajelor sale accentuează indivizi cu caractere puternice, care nu-și pierd eul propriu, deși nu întotdeauna reușesc să și-l impună.

Intelectualul în opera scriitorului este un nonconformist. Opoziția sa față de societate este determinată nu doar de dorința de a nu se identifica cu aceasta și de a se evidenția, ci și de a dezvălui moralul în social și individual, intelectualul fiind omul care vede societatea cu toate problemele sale; uneori societatea îi izolează pe eroi, nu-i acceptă.

Personajul – instanță sine qua non în opera narativă

„Intelectualul este o dimensiune a societății [1, p.67]. Este o parte binecuvântată a lucrurilor, o instanță fără de care lumea ar merge prost, este o instituție vitală într-o lume democratică.

Personajul literar este un tip uman semnificativ, o individualitate cu trăsături fizice și morale distincte, pusă în lumină printr-un șir de întâmplări situate într-un anumit cadru temporal și social. Acesta reprezintă o categorie principală a unei opere epice sau dramatice alături de acțiune, narator și cronotop.

Termenul „personaj” provine din limba franceză – *personnage*, prin filiera latină – *persona* – „mască de teatru”, „rol”. „Personajul este un individ sau un obiect implicat în raporturi intratextuale, pe care le determină și pe fundația cărora se determină” [2, p.15].

Personajul este un factor structurant al povestirii, un fir conducător care creează posibilitatea unei bune înțelegeri a motivelor îngrămădite și se constituie într-un mijloc auxiliar de clasificare și ordonare a motivelor.

Cercetătorii și dicționarele au încercat să definească personajul ca fiind parte componentă a operei literare.

Personajul, ca semn central al operei literare narative, concentrează toate semnificațiile majore ale acesteia. El este un factor structurant al povestirii, „un fir conducător care creează posibilitatea unei bune înțelegeri a motivelor îngrămădite și se constituie într-un mijloc auxiliar de clasificare și ordonare a motivelor” [3, p.25].

Ca instanță narativă principală, personajul reprezintă un element esențial în structura textului epic sau dramatic. Reprezentând oameni transfigurați artistic, ființe imaginate de scriitor, devenite actanți ai întâmplărilor narate sau prezentate ca acțiuni scenice, personajele au fost numite în chip diferit de teoreticienii artei literare: „ființă de hârtie” (R.Barthes), „ființă ficțională” (Toma Pavel), „actant” (A.J. Greimas), „erou” (M.Bahtin), „actor” (J.Lintvelt).

De-a lungul istoriei literaturii, conceptul de personaj, la fel ca și oricare alt termen literar, a cunoscut o evoluție și nenumărate interpretări din partea celor care doreau să descopere opera literară împreună cu toate elementele ei, inclusiv personajul, concept fără de care orice operă epică sau dramatică nu poate exista.

Termenul își are originea în antichitate, în „Poetica” lui Aristotel. Potrivit lui Aristotel, personajul și acțiunea reprezintă principale mijloace de realizare a textului narativ, ele aflându-se într-un raport de intercondiționare, deci se completează reciproc și depind una de alta. „Dacă personajul este „imitația unor oameni”, iar subiectul este „imitația unor acțiuni”, în totalitate opera literară este considerată de poetica antică drept „imitație cu ajutorul cuvintelor” [4, p.89].

Prezența conceptului *sine qua non* în opera literară sub forma imaginii evidențiază umanizarea personajului, deoarece acesta este dublura omului sau a unei tipologii umane.

Personajul modern este o expresie a unei sensibilități. Acesta nu mai este neapărat o monstră a unei tipologii umane, ci devine un simbol. În realizarea lui nu mai sunt suficiente simple chipuri umane, astfel că prin metode moderne, precum analiză și autoanaliză, se sondează zonele cele mai ascunse ale trăirii și ale gândirii personajelor, se caută răspunsuri la întrebările ființei. Acum, eroul suferă un proces al dezeroizării reflectat în planul vieții interioare, el e capabil de acte gratuite și refuză normele sociale, psihologia proprie fiind pe primul plan.

În procesul de evoluție a personajului putem observa că odată cu evoluția esenței acestei instanțe s-a modificat și relația acestuia dintre el și scriitor și, de asemenea, dintre personaj și narator.

Din acest punct de vedere, personajul literar trăiește sub imperiul tutelar al viziunii artistului, care îi conduce destinul direct și indirect. În proza clasică, romancierul nu-și lasă eroul să se desfășoare la voia întâmplării și să gândească ce vrea el despre situațiile în care e pus, ci îl obligă să exteriorizeze ceea ce gândește autorul.

Spre deosebire de acest timp, în proza modernă instanța auctorială și-a pierdut prestigiul, personajul devenind o instanță liberă. De la eroul manevrat de autor se trece la personaj – narator. Mai apoi, protagonistul romanului colaborează cu autorul, transformându-se în conștiința centrală în personaj – reflector.

Personajul intelectual în creația prozastică a lui Aureliu Busuioc

Tipologia personajelor literare este definită ca reprezentare convențională a unei categorii umane întrupate într-un personaj literar, care concentrează anumite caracteristici stabile, permanente, definitorii. Diversitatea tipologică a eroilor literari are ca premisă diversitatea tipurilor umane, fiind, în același timp, motivată de opțiunile estetice diferite ale școlilor literare, ale fiecărui scriitor.

Tipologiile estetice vizează canonul impus de o școală literară, de un curent. Astfel, se poate vorbi despre personajul clasic tipologic, plat, static, despre personajul realist tipologic, rotund, dinamic ori despre cel modern individualizat, dilimatic, contradictoriu, relativizat.

În literatura secolului al XX-lea – literatura modernistă, existențialistă, literatura absurdului, neomodernistă, postmodernistă – eroii nu mai sunt construiți ca individualități coerente, având o identitate vagă, fiind surprinși în căutarea sinelui. Noile modele sunt personajele pulverizate în „voci” care își certifică existența numai prin actul de limbaj sau roluri/ măști, personajele contradictorii, „contrapunctice”, cu dublă sau multiplă personalitate, „omul fără însușiri”, îns absurd, nonerou, personaj „sucit”, bufon, nebun, parodic. Identitatea textuală este conferită prin nominalizarea simbolică sau de „serie” ori prin absența numelui, prin raportare la propria existență, la limitele existențiale, la ideea de libertate. Personajul tipologic este un erou reprezentativ pentru o largă categorie umană sau estetică.

Romanul „Singer în fața dragostei” examinează lumea interioară a două personaje: Radu Negrescu și Viorica Vrabie.

Radu Negrescu reprezintă tipul intelectualului care este în așteptarea „Marelui Semnal”, se teme, se controlează, se autoanalizează, îi lipsește punctul de spijin: „Pentru prima dată mă trezisem în mijlocul pustiei”

din mine și pentru prima oară vedeam cât de întins e". Viorica Vrabie îl consideră un ins absurd care nu știe ce vrea, un om fără însușiri, un personaj sucit: „de n-ar fi Radu așa cu principii neacoperite de acțiune...”.

Analiza psihologică a celor două personaje din roman accentuează indivizi cu caractere puternice, care nu-și pierd *eul* propriu, niște nonconformiști ai societății.

Viorica Vrabie reprezintă personalitatea cea mai puternică, știe ce vrea „și se ia de piept și cu dracu, dacă simte că are dreptate”, în contrast cu fragilitatea sa „arată ca un fluturaș ce se bucură de soare și de flori”. Fata constată că „intelectualii” satului au o gândire obtuză, înstrăinată de judecata sănătoasă a țăranilor simpli. Pentru ea la sat „intelectualul e un far”, iar moda – un element de civilizație. Născută în Siberia, inteligentă, însetată de dreptate, a „căzut” în mijlocul colectivului de la Recea-Veche „ca o firmitură de drojdie gata să dospescă”, însă cei din colectiv își dau seama că le va fi greu cu ea, dacă nu-i vor respecta principiile. Pentru ambele personaje refugiul la sat nu are rol în „iluminarea maselor”, tipic pentru literatura sovietică și nicio motivare afectivă de revenire la baștină. Colectivul pestriț din școala din Recea-Veche reprezintă inițierea lor în lumea reală, aici dau testul de rezistență al vieții. Realitatea este dură. Comunismul și-a gravat amprenta asupra oamenilor, în special asupra intelectualilor ce au trecut proba insituițiilor de învățământ sovietic de după război.

Radu Negrescu este un egoist care trăiește doar pentru sine, un tip *neobișnuit de erou*, cum îl consideră criticul literar Anatol Gavrilov. „Antieroul este înzestrat cu o dezvoltată conștiință de sine și ia naștere de obicei în anumite momente de cotitură ale procesului literar” [5, p.36].

Radu Negrescu împreună cu Viorica Vrabie nu sunt doar simple personaje în romanul lui Busuioc, ci acea „gură de aer”, fir de intelectualism în acele timpuri totalitariste, perioadă seacă în personalități cu coloană vertebrală și spirit revoluționar. Cultura lor, modul de receptare și percepere a lucrurilor îi înalță, ei devenind din fond formă, fiind adevărate figuri intelectuale, care plac oamenilor simpli, dar și care „stau” în gât celor precum Spănu (tipul falsului intelectual) care nu au libertatea de a fi ei înșiși, ci mai degrabă de a spune și a face ceea ce alții așteaptă de la ei.

Radu Negrescu este intelectual nu doar prin diploma pe care o are, fiind profesor de științe exacte, dar și prin însăși esența lui, universul lui interior, care se revărsă asupra tuturor cu care acesta socializează. Acesta, sub masca voioșiei, a glumei și a observației jucolare, spune adevăruri supărătoare.

De fapt, conținutul acestui roman vizează ironic multe neajunsuri în școală, în procesul de instruire și de educare, în viața spirituală a unor învățători. Încrâncenat împotriva ignoranței și a închistării în tipare stătute de viață și de lucru, Radu Negrescu adesea le demască.

În romanul „Lătrând la lună” autorul se amuză copios de sub pielea șoricarului. Prin acest roman Busuioc dezvoltă câteva parabole uzuale din literatura populară, cum ar fi: parabola puterii, parabola arborelui genealogic nobiliar, parabola intelectualului rupt de realitate și parabola iubirii imposibile. În roman, dubletele eului narator impun două paliere narrative distincte. După ierarhizarea făcută de Vasile Iftime, Enrique, animalul de companie al grăsanului, are propriile concepte de viață, propriile principii exprimate din puncte de vedere diferite: câine vânător de vulpi, câine nobil, după cum îl recomandă arborele genealogic, câine intelectual, căci biblioteca grăsanului nu-i este străină, câine scriitor, este convins că scrie mai bine decât stăpânul său, câine cap de familie și câine de casă.

Grăsanul, stăpânul casei, academician, filolog cu multe cărți scrise, sedentar, leneș, morocănos, neîndemânic și naiv pe deasupra, reprezintă tipul intelectualului care are impresia că deține controlul, că este documentat, că știe totul despre lume și despre universul îngust al dobitocului sub blana căruia își încălzește picioarele.

Pentru a-și face auzită singurătatea, intelectualul basarabean „latră... la lună”, acolo unde există un Dumnezeu ce îi va asculta suferințele și-i va veghea pașii prin hăurile vieții.

Dumnezeul lui Enrique, gândit ca un ochi de lumină deschis peste spiritul creator al patru pedului, veghează până dincolo de instincte, deoarece câinele scriitor nu consemnează jurnalul, el inventează propriul alfabet, apoi scrie chiar mai bine ca stăpânul său.

Enrique, animalul de companie, substituie autoritatea omului printr-un schimb treptat de roluri, ajungând la concluzia că acesta este de neînțeles. Romanul este scris în oglinda răsturnată a memoriei: Enrique își povestește zilele, este ochiul mereu deschis din preajma stăpânului, iar stăpânul percepe pe dos toate gesturile animalului.

Uneori societatea îi izolează pe eroi, nu-i acceptă, cazul savantului (Grăsanul).

Enrique este tipul intelectualului realist, individualizat, dinamic, ochiul treaz, critic, corector din familia Grăsanului, căruia nu-i scapă nimic pentru că este în măsură să discearnă, pentru că urăște minciuna, cu toate că singurul său handicap este neputința de a vorbi, dar această neputință o substituie cu propria scriere.

Lumea Grăsanului este în cărți, studiile l-au captat într-atât încât nu mai este la zi cu viața. Trăiește într-o lume a ideilor precum personajele camilpetresciene. Autorul constată că nu condiția de câine este un impediment pentru a accede în societate, ci mai degrabă blestemul de a fi intelectual. Enrique crede că intelectualul anilor '90 nu știe să-și aleagă prietenii (Grăsanul nu știe să-și aleagă prietenii sau cunoscuții), iar metoda spionajului e la modă: „cu ochii mei l-am văzut pe N cum a băgat ceva în aparatul telefonic”. Grăsanul își dă seama că țara nu are nevoie de ideile sale, dar o să le ceară mai târziu și se pregătește de plecare spre altă lume care îi acceptă plusurile și minusurile.

Romanul „Pactizând cu diavolul” este o narațiune captivantă ce prezintă destinul intelectualului basarabean de la mijlocul secolului XX. Romanul este o dezbatere serioasă a câtorva aspecte dureroase ale realității basarabene imediat postbelice. Acesta prezintă atmosfera absurdă, kafkaviană a comunismului. Lumea sovietică, dominată când de proști, când de ticăloși, reușește să frângă definitiv destinul personajului intelectual.

Mihai Olteanu, student în anul II la Agronomie, se repatriază în „lumea nouă”, unde nu-și găsește locul. Acesta află că „Aici trăiesc moldoveni, românii au murit!..”, iar el trebuie să se supună noilor legi, să accepte calvarul întoarcerii acasă și intrarea într-o realitate de groază, într-o altă țară decât cea pe care a cunoscut-o. Contele S. îl avertizase în lagăr: „Mihai, te duci în altă țară, nu! În altă lume. Politizată la culme, unde legea există doar pe hârtie. Unde omul nu înseamnă nimic” [6, p.164]. Tânărului intelectual i se stâlcește întâi numele (Mihail Alexeevici Oltianu, observă că pașaportul nu-i aparține), apoi biografia, iubirea, prietenii, serviciul, studiile. I se oferă viza de reședință, pe care Mihai o consideră „o prelungire a statutului de iobag”. Hotărăște să se înscrie la Universitate la Filologie, iar tema examenului „Chipul colhoznicului în literatura de astăzi” îl surprinde. Este admis, dar află că pe dosarul său scria FDN (fiu de dușman al norodului). Nota 5 primită la examen era înainte pentru băiat o rușine, acum e nota maximă. Sistemul rusificase nu doar instituțiile statului, ci și inimile oamenilor. Condiția intelectualului de după război este destul de afectată, alfabetul este rusificat (găsește un neam vorbind o altă limbă), iar oamenii satului sunt deportați în Siberia, precum mama împreună și surorile sale.

Moțoca îi propune să fie corector la ziar, dar și corectorul său „deoarece stăm rău cu limba, în lupta pentru socialism am uitat cu totul de dânsa”. I se propune să fie informator KGB, la care refuză inițial. Nu este de acord cu principiul „Denunță primul!” după care mergea societatea, însă e nevoit să-l accepte mai târziu, să încheie *un pact cu diavolul*, doar așa va putea ajunge înger.

Oteanu reprezintă tipul intelectualului revoltat, află că-i sunt cotrobăite lucrurile – sufletul (precum buzunarele băiatului din romanul „Singur în fața dragostei”), simțindu-se învârtit ca într-o mașinărie.

Boala ce bântuie țara îl pune pe gânduri, aceasta caută sensuri ascunse în orice cuvânt și lipește etichete pe fiece frunte pentru a nu radia de fericire. După părerea sa, progromurile rusești sunt o tradiție ridicată la practică de stat, la fel ca la evrei. Supărat pe regimul impus de Stalin, acesta scrie o scrisoare partidului în care își prezintă nemulțumirea de spionajul printre prieteni și cunoscuți și de discreditarea sovietelor. Considerând că acest capitol l-a încheiat cu ei, nu-și dă seama că nu va putea scăpa niciodată de ghearele KGB-ului. Eroul sfârșește tragic, iar memoriile sale rămân mărturie.

Concluzii

„Opera lui Aureliu Busuioc conjugă în mod fericit elementele intelectual și sentimental în întreaga lui creație, de multe ori intelectualizând sentimentalul și, dimpotrivă, sentimentalizând intelectualul, în dependență de genul cultivat: poezie, proză, dramaturgie, publicistică” [5, p.7]. Proza marelui scriitor în frunte cu romanul *Singur în fața dragostei* se identifică cu acești termeni, astfel că aceste două substraturi reprezintă elemente definitorii în realizarea personajelor.

Protagonistii lui Aureliu Busuioc divizează într-un fel anume aceste concepte, deoarece făcând în opera sa o conexiune cu timpul social-istoric de atunci, aceasta fiind perioada totalitaristă, delimitează intelectualul veritabil, înăscut (Radu Negrescu, Mihai Olteanu, Grăsanul) și intelectualul fabricat, confecționat de către sistem, conform unor principii și valori impuse și cu niște scopuri bine definite (Spănu, Pablo, Moțoca).

Prin utilizarea tehnicii de narare la persoana întâi autorul nu a făcut altceva decât să transforme personajul în personaj-narator, asta însemnând interiorizarea personajului. Trecerea de la macrounivers la microunivers se realizează din două motive extrem de importante.

Personajul-narator al lui A. Busuioc trăiește și percepe viața prin prisma sentimentalului, a emoției, aceasta fiind o dominantă a spiritului personajului. Complexitatea și farmecul acestui personaj constă din viața launtrică a acestuia, univers în care dăinuie emoția.

Antieroul creat de Aureliu Busuioc este o „imagine răsturnată”, o oglindă deformată în care se văd mai bine lacunele unui optimism limitat.

Referințe:

1. BERNARD-HENRY, L. *Elogiu intelectualilor*. București: Albatros, 1992, p.67.
2. ENCIU, V. *Introducere în teoria literaturii*. Curs universitar, p.15.
3. TOMAȘEVSKI, B. *Teoria literaturii. Poetica*. București, 1983, p.25.
4. ARISTOTEL. *Poetica*. București: Editura Științifică, 1957, p.89.
5. FONARI, V. *Factorii intelectual și sentimental în opera lui Aureliu Busuioc*. Chișinău, 2003, p.7.
6. BUSUIOC, A. *Singur în fața dragostei*. Chișinău: Cartier Popular, 2012, p.164.
7. BUSUIOC, A. *Lătrând la lună*. Chișinău: Cartier Popular, 2012.
8. BUSUIOC, A. *Pactizând cu diavolul*. Chișinău: Cartier Popular, 2012.

Date despre autor:

Emilia GRIGORAȘ, doctorandă, Școala doctorală *Studii Lingvistice și Literare*, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: emiliagrigroras75@gmail.com

ORCID: 0000-0003-1488-521X

Prezentat la 11.05.2020